

Subjektiiivisen elementin merkityksestä J. G. Granön maantieteellisessä ajattelussa¹

ANSSI PAASI

Maantieteen laitos, Joensuun korkeakoulu

Paasi, Anssi (1982). Subjektiiivisen elementin merkityksestä J. G. Granön maantieteellisessä ajattelussa (The role of the subjective element in J. G. Granö's geographical thought). Terra 94: 2, pp. 140—156. English summary.

J. G. Granö (1882—1956) is undoubtedly the most famous methodologist in Finnish geography. In recent years geographers have again started to analyse his ideas, assigning him not to the German tradition of geography but to modern perceptual or behavioural geography. In this field Granö is regarded as a pioneer. The aim of this article is to examine the possible connections between modern behavioural geography and Granö's geography by analyzing the role of subjectivity in his geography as the subjective element in the man-environment relationship forms the methodological core of behavioural geography. Granö's attitude toward the subjective element in the research process generally, his views on the relationship between science and art, and the division of labour between geography and sociology are examined. Moreover, Granö's general theoretical approach is analysed.

Anssi Paasi, Department of Geography, University of Joensuu, Box 111, SF-80101 Joensuu 10, Finland.

Tänä vuonna tulee kuluneeksi 100 vuotta suomalaisen maantieteen tunnetuimman metodologin, professori *Johannes Gabriel Granön* (1882—1956) syntymästä. Vaikka Granön tieteellinen ura oli monipuolinen, erityisesti hänen elämäntyötään maantieteen metodologina voidaan pitää merkittävänä.² Hilden (1956) totesikin muistosanoissaan, että Granö pohti maantieteen olemusta ja tehtäviä syvällisemmin kuin kukaan toinen pohjoismainen tutkija (vrt. myös Kant 1956). Granö syntetisoi tärkeimmät ajatuksensa maantieteestä 1920-luvulla ja hänen metodologinen pääteoksensa »Puhdas maantiede» ilmestyi saksaksi vuonna 1929 ja seuraavana vuonna suomeksi, tekijän ollessa tällöin lähes 50-vuotias (ks. Kildema 1972). Kuitenkin jo Granön varhaisemmissa metodologisissa kirjoituksissa

1920-luvulla näkyy hänen monipuolinen lukeneisuutensa maantieteen alalta ja erityisesti saksalaisen maantieteen metodologisen tutkimuksen tuntemus (ks. Jessen 1936; Hartshorne 1939; Schramke 1975; Tuomi 1977). Eräinä Granön edelläkävijöinä maantieteessä mainittakoon mm. saksalaiset *Hettner* ja *Banse*, ranskalainen *Vidal de la Blache* ja espanjalainen *del Villar* (ks. Granö 1920: 26, vrt. O. Granö 1963). Granö arvosti erityisesti Hettneriä, todeten mm. kerran, että Hettnerin maantieteelliset-metodologiset kirjoitukset ovat parasta mitä on kirjoitettu (Granö 1920).

1970-luvun loppupuolella J. G. Granön ajatukset ovat nousseet maantieteessä uudelleen esille. Tällä kertaa huomion kohteena eivät niinkään ole olleet Granön ajatukset oman aikansa maantieteellisten ajatusten joukossa vaan tämän päivän maantieteessä varsin keskeisen *behavioraalisen lähestymistavan* eräänä mahdollisena edeltäjänä. Suomalaisen maantieteen oppihistorian kannalta onkin mielenkiintoista, että norjalainen *Holt-Jensen* (1980: 71) toteaa maantieteen erilaisten lähestymistapojen historiaa pohtiessaan, että J. G. Granö olisi pyrkinyt »puhtaassa maantieteessään» *behavioristiseen lähestymistä-*

¹ Artikkelin muodostaa osan kirjoittajan laajemmasta tutkimuksesta, jossa tarkastellaan subjektiiivisen elementin tematisoitumista ihmistieteellisesti orientoituneessa maantieteessä (ks. Paasi 1982).

² Olavi Granö (1979; 1982 b; ks. myös Hilden 1956 b; Kant 1956; Kildema 1972) on luonnehtinut J. G. Granön elämänvaiheita ja elämäntyötä. Hänen ensiksi mainitussa artikkelissaan tarkastellaan myös J. G. Granön maantieteellisiä ajatuksia sekä metodologian että käytännön sovellutusten näkökulmasta.

paan ja että häntä voitaisiin tavallaan pitää yhtenä behavioraalisen maantieteen pioneereista. Mead (1977:370) puolestaan katsoo, että Granön »puhtaassa maantieteessään» esittämä (ja jäljempänä tarkasteltava) *lähiötiede* sisältää nykyisen behavioraalisen maantieteen »ituja». Van der Vaart (1975) on niinkään todennut yhteyden Granön ajattelun ja perseptiomaantieteen välillä. Myös Olavi Granö (1979; ks. myös 1981) on todennut viime aikaisen pyrkimyksen pitää J. G. Granötä ns. perceptuaalisen maantieteen edeltäjänä. Edelleen Tuomi (1978) on todennut, että »Puhdas maantiede» olisi sisältänyt mahdollisesti jopa fenomenologisen kysymyksenasettelun henkeä. Esitettyjä näkemyksiä ei valitettavasti ole spesifioitu tarkemmin ja näin jää J. G. Granön ajatusten ja behavioraalisen maantieteen välinen suhde selvittämättä. Behavioraalisen maantieteen historian ja erityisesti suomalaisen maantieteen oppihistorian kannalta on kuitenkin mielenkiintoista tarkastella tätä kysymystä syvällisemmin. Tämän tutkimuksen päämääränä on selvittää tätä ongelmakenttää. Tarkastelu aloitetaan behavioraalisen maantieteen luonteen yleisellä analyysillä, jonka jälkeen tarkastellaan Granön maantieteellistä ajattelua. Lopuksi pohditaan Granön ajattelun ja behavioraalisen maantieteen piirissä esitettyjen ajatusten suhdetta.

Behavioraalisen maantieteen lähtökohdista

Moderni behavioraalinen maantiede on luonteeltaan *ihmistiedettä* sisältäen yhteiskuntatieteiden ja humanististen tieteiden aineksia. Behavioraalille maantieteelle on luonteenomaista voimakas *poikkitieteellisyys*. Tutkimuksissa tarkastellaan yleensä maantieteen näkökulmasta ongelmakenttiä, joita tutkitaan osittain mm. *ympäristöpsykologian* ja *ympäristöosiologian* piirissä (ks. Paasi 1982).

Behavioraalisen maantieteen, tai ehkä paremminkin maantieteen behavioraalisen lähestymistavan (vrt. Bourne 1973), »sisällä» voidaan erottaa metodologisesti toisistaan hyvinkin paljon poikkeavia virtauksia.³ Otta-

matta syvällisesti kantaa lähestymistapojen epistemologisiin eroihin (ks. Gollledge 1981), voidaan tutkimukset karkean luokituksen mukaan jakaa esimerkiksi *empiristisiin* ja *humanistisiin* (vrt. Downs & Meyer 1978; Paasi 1982). Edellistä edustaa tyypillisesti ns. kognitiivis-behavioristiseksi kutsuttu tutkimus, jollaiseksi voidaan katsoa esimerkiksi ns. mentaalisten karttojen ja alueellisten riskitekijöiden kokemisen tutkimus (ks. Paasi 1980). Kognitiivisen behaviorismin mukaan oletetaan, että yksilö reagoi ympäristöönsä siten, kuin hän persepoi sen aikaisemman tiedon ja kokemusten valossa. Ihmisten kokemuksiä ja mielikuvitusta toimintojen ensisijaisena perustana on maantieteessä painotettu jo pitkään. Esimerkiksi jo Montesquieu erotti inhimillisen elämän internaalisen ja ekster-naalisen miljööön, minkä voidaan Buttimerin (1971:13) mukaan katsoa tietyllä tavalla jo ennakoivan »modernia», kognitiivisen behaviorisminkin sisältämää, dualismia objektiivisen ja subjektiiivisen ympäristön välillä. Eräänä kognitiivisen behaviorismin pioneerityönä maantieteessä voidaan ilmeisesti pitää jo Gulliverin (1908) tutkimusta, jossa tutkitiin lasten orientoitumista kouluympäristöissä. Ko. tutkimuksessa käytettiin vielä nykyäänkin käytössä olevaa tutkimustekniikkaa: lapset piirsivät näkemyksensä kouluympäristöistä paperille, jolloin orientoitumispe-rustaa pystyttiin arvioimaan. Tämän tyyppistä tutkimustekniikkaa on sittemmin kutsuttu *kognitiiviseksi kartoitukseksi*. William Kirk (1951) lienee ensimmäinen, joka esitti maantieteessä kognitiivisen behaviorismin perusajatuksen metodologiset perusteet. Hän esitti hahmopsykologien ajatuksiin perustuvan mallin, jossa korostettiin subjektiiivisen (behavioraalisen) ympäristön merkitystä maantieteen kannalta mm. yhtenä välineenä ylittää perinteisten ihminen-ympäristömallien sisältämä ihmisen ja ympäristön konfrontaatio.

Humanistisen maantieteen päämääränä on tulkita erilaisten »pehmeiden» lähestymistapojen avulla ihmisen ympäristösuhteen *kokemista* ja sen merkitystä ihmiselle. Siinä mis-sä kognitiivis-behavioristisen lähestymistavan

³ Behavioraalinen maantiede-konseptiolla on tässä yhteydessä huomattavasti laajempi sisältö kuin psykologiasta peräisin olevalla *behaviorismikäsitteellä*. Behavioristisessä ajattelussa ei ole sijaa ei-havaittaville mentaalisille käsitteille, kuten esim. »mielikuville». Huomiota kiinnitetään pikemminkin eksplisiittisesti havaittavissa ja mi-

tattavissa oleviin variaabeleihin, kuten käyttäytymiseen ja käyttäytymistä edeltäviin olosuhteisiin. Behavioraalinen maantiede on tässä yhteydessä tulkittu yläkäsitteeksi, joka sitoo yhteen tutkimuksen, jossa ollaan yleensä kiinnostuneita ihmisen-ympäristösuhteesta ilmenevästä *subjektiiivisesta dimensiosta*.

filosofisten perusteiden voidaan ajatella olevan »positivismissa», humanistit ovat hakenneet filosofiset vaikutteensa mm. fenomenologiasta ja eksistentialismista (esim. Buttimer 1976; Relph 1970; Seamon 1979). Toisaalta on korostettava, että *ymmärtävään* tutkimukseen on humanistisen maantieteen piirissä pyritty myös ilman mitään eksplisiittisiä filosofisia lähtökohtia. Modernit humanistimaantieteilijät ovat yleensä tyytymättömiä dualismiin, jossa mieleemme subjektiivinen maailma ja faktuaalisen tiedon objektiivinen maailma erotetaan toisistaan ja korostavat sen sijaan sitä, miten lähtökohdaksi tulee nostaa ajatus objektiivisen subjektiivisuudesta. Humanistisen maantieteen pioneeritöinä on usein pidetty maantieteen ranskalaisen tradition edustajien (mm. Vidal de la Blache) tutkimuksia (ks. esim. Ley & Samuels 1978; vrt. Rose 1981).

Behaviooraalisen maantieteen yleisenä päämääränä voitaneen pitää — riippumatta kulloinkin käytettävistä metodeista — huomion kiinnittämistä ihminen-ympäristö-kontinuumiin »ihminen-päähän» ja erityisesti siihen, miten ihminen-ympäristösuhde realisoituu ihmisten ajatuksissa, kokemuksissa ja toimintoissa. Behaviooraalisen maantieteen tutkija analysoi siis erilaisin välinein (»kova».../...../...»pehmeä») ihmisten ja ihmisryhmien ajatuksia ja kokemuksia spatiaalisesta olemisestaan, suhteestaan spatiaaliseen todellisuuteen.

Perseptiomaantiede (tai perseptuaalinen maantiede) voidaan luokitella behaviooraalisen maantieteen alaluokaksi. Joskus ko. nimityksiä käytetään kuitenkin synonyymeinä (ks. Downs & Meyer 1978). »Perception»-käsite tarkoittaa yksinkertaisimmassa muodossaan havaitsemista, vaikka perseptiomaantieteen piirissä käsitteelle ei yleensä anneta näin suppeaa tulkintaa (vrt. Paasi 1980). Ei siis ole mielekäästä puhua esimerkiksi havaitsemisen maantieteestä samassa mielessä kuin havaintopsykologiasta. Maantieteessä perseptiokäsitettä käytetään yleensä »kaikenkattavana» terminä, jolloin se voi tarkoittaa paitsi havaintojen kokonaisuutta, myös muistoja, asenteita, preferenssejä, ym. psykologisia tekijöitä, joilla on merkitystä *ympäristö-kognition* muodostumiselle. Tässä mielessä voitaisiinkin puhua jopa »*kognitiivisesta maantieteestä*», jolloin tutkimuskohteena ovat kognitiivisten prosessien tuloksena muotoutuneet ympäristökuvat. Ainakaan toistaiseksi kognitiivinen maantiede-konseptio ei ole behaviooraalisen maantieteen terminologiassa va-

kiintunut (vrt. Paasi 1982).

Edellä esitetyn yhteenvedon ja tämän tutkimuksen ongelmanasettelun perustana todettakoon se, että behaviooraalisen maantieteen kehityksen myötä *subjektiivinen* on eksplisiittisesti tullut myös maantieteen tutkimuskohteeksi. On kiinnostuttu tajuavan ihmisen, *subjektin*, luonteesta ja käsityksistä riippuvista todellisuuden tulkinnoista. Tällöin maantieteilijät ovat ryhtyneet itse kehittämensä ja muiden tieteenalojen tutkijoiden kehittämien menetelmin tutkimaan ihmisten subjektiivisia näkemyksiä siitä, miten *tila* realisoituu spatiaalisuutena ihmistoiminnossa. Toisinaan subjektiivisuuden korostamisessa on menty ääri-individualismiin, toisinaan taas yksilöiden näkemyksiä on pyritty suhteuttamaan yleisempiin tekijöihin. Koska tässä tutkimuksessa tarkastellaan J. G. Granön ajattelun merkitystä behaviooraalisen maantieteen nykykäytännön näkökulmasta, ei tässä yhteydessä pohdita laajemmin behaviooraalisen maantieteen merkitystä maantieteellisenä ja viimekädessä yhteiskunnallisena ilmiönä (vrt. O. Granö 1977; 1981). Tällöin sivuutetaan myös sellainen tärkeä kysymys kuin subjekti-käsitteen merkitys yksilö-yhteiskunta-suhteen näkökulmasta ja tyydytään behaviooraalisen maantieteen käytännössä yleistyneeseen näkemykseen ko. maantieteen alan operoimisesta erityisesti yksittäisten ihmisten ja heidän »aggregaattiansa» tasolla ilman em. skaalakysymyksen spesifiointia.

Selvitettäessä J. G. Granön ajattelun ja behaviooraalisen maantieteen suhdetta, mielenkiintoisena ongelmana on tällöin (1) kysymys subjektiivisen elementin merkityksestä Granön ajattelussa, koska behaviooraalisen maantieteen *metodologisena ytimenä* voidaan pitää juuri ihminen-ympäristösuhteessa ilmenevän subjektiivisen elementin huomiointia. Edelleen on mielenkiintoista tarkastella (2) Granön *viitetaustaa* ja tätä kautta mahdollisesti muodostuvaa poikkitieteellistä elementtiä hänen ajattelussaan. Humanistiselle maantieteelle luonteenomaista on tänä päivänä todellisuuden esteettisen ulottuvuuden ja taiteellisen asenteen korostaminen yhtenä tutkimuksen lähtökohtana. Tästä syystä on myös kiinnostavaa tarkastella (3) Granön suhtautumista *taiteeseen* tieteen rinnalla.

Edellisten ongelmakokonaisuuksien avulla pyritään selvittämään behaviooraaliselle maantieteelle tyypillisten elementtien ilmestymistä J. G. Granön ajattelussa.

J. G. Granön maantieteellisestä ajattelusta

Granön ajattelua tarkastellaan tässä siltä osin, kun hän ryhtyi korostamaan maantieteellisen tutkimuksen kohteena *ihmiskeskeistä maisemaa*. Tämä vaihe ajoittuu 1920-luvulle ja, kuten Olavi Granö (1982) on hiljattain todennut, se kuvastaa muutosta J. G. Granön ajattelussa.

Granön päämääränä oli luoda *maantieteellinen* ja kestävä oppirakennelma. Hänen mukaansa maantieteilijällä tulee olla olemassa perusteltu määritelmä siitä, mihin maantiede pyrkii ja mitä se tieteenä on (ks. Granö 1920; 1935; 1935b). Granön mukaan kantaottamattomuus tässä suuressa kysymyksessä on monen tutkijan kohdalla johtanut siihen, ettei heidän työskentelynsä ole aina ollut eduksi heidän edustamalleen tieteelle. Lisäksi

»Olisi helppo luetella tunnettujakin tutkijoita, jotka tahtovat käydä maantieteilijöistä, mutta joiden »maantieteellinen» työ on selvää geologiaa, meteorologiaa, geodesiaa, kansatiedettä, tilastotiedettä, muinaistiedettä tai historiaa» (Granö 1920: 14).

Ohjelmallisessa julistuksessaan Granö (1920: 22) katsoi edelleen, että

»Ollakseni maantieteilijä, on minun tärkeimpänä, lopullisena tehtävänäni pidettävä luonnon suuren kukkasvihkon tieteellistä selittämistä, tuon kokonaisuuden, jonka kukkasot eivät ole satunnaisesti toistensa vieressä, vaan joiden asema, toisiinsa suhtautuminen ja leveneminen on riippuva määrätystä menneisyydestä ja varmoista, ikuisista laeista».

Kokonaisuuksilla Granö viittasi alueellisiin tekijöihin maisemallisina kokonaisuuksina. Koska ihmisellä on keskeinen asema tässä kokonaisuudessa, sitä voidaan kutsua ympäristöksi ja tarkemmin vielä *aistiympäristöksi*. Granön (1924; 1924 b; 1925; 1926; 1927; 1927 b; 1930; 1935) mukaan maantieteellisen tutkimuksen keskeisimmäksi ja tärkeimmäksi työalaksi muodostuu juuri aistiympäristö. Kuten Granö (1924) itse korostaa, aistiympäristö oli jo toki ennen häntä ollut monen maantieteilijän mielestä maantieteen keskeinen tutkimuskohde (ks. myös van der Vaart 1975).

Aistiympäristön Granö (1930: 16) jakaa kolmeen osaan, joista ensimmäinen on ympäristön näkyvä kompleksi, *näkymä*, joka on maantieteellisessä orientaatioissa määräävä ja kokonaisuutta hallitseva ja yhtenäisydeksi

kokoava osa. Toinen osa käsittää puolestaan lämpimyden, kosteuden, paineen, äänen ja hajun. Nämä voidaan sitoa meitä ympäröivään ainekseen, jona useimmiten on ilma ja vain toisinaan vesi, ja yhdistää ne kompleksiksi, *ympäreeksi*. Kolmas osa on *alusta* eli *substraatti*, jonka merkityksestä maantieteellisessä kokonaisuudessa saamme tietoja erikoisesti märkyydestä, estävyydestä, kantaavuudesta ja kaltevuudesta.

Granö (1930) erottaa edelleen *lähinäkömään*, jossa erilaiset valolähteet, värialat ja muodot näkyvät havaittajan mielestä »oikeassa» suuruudessaan ja plastillisesti. Tämä ala jatkuu vain muutaman kymmenen metrin päähän, jossa lähinäkömä muuttuu taulua muistuttavaksi *kaukonäkymäksi*, jonka valolähteet, värialat ja muodot esiintyvät meille »näenäisessä» koossa ja mm. etäisyydet saattavat poiketa todellisesta. Ympäre ja alusta ilmentymineen sijoittuvat Granön (1930: 17) mukaan lähinäkömään ja muodostavat lähiympäristön eli *lähion*, maantieteellisen kokonaisuuden. Lähion takana on kaukoympäristö eli *maisema*. Lähio on aistiympäristön ihmistä lähinnä oleva osa, jonka keskipisteenä on juuri aistiva ihminen, joka havaitsee lähion kaikkien aistiensa avulla. Kaukonäkymä eli maisema havaitaan Granön mukaan vain näköaistin avulla. Sekä lähio että maisema ovat yhtä merkittäviä maantieteellisen tutkimuksen kohteita. Kun maantieteilijä tutkii näitä antroposentrisiä aistimisaloja, ts. lähioita ja maisemaa vastaavia maantieteellisiä alueita, voidaan niitä sekaannusten välttämiseksi kutsua *kohdakkeeksi* ja *seuduksi*. Ympäristöistä ja niissä olevista esineistä saamme käsityksen tarkkaamalla niitä aistimamme piirteitä, joista niiden kokonaisilme johtuu. *Ilmentymät* ovat näitä aistiympäristöjen ominaisuuksia. Granö (1930: 8—9) erottaa *topologiset* (paikassa havaittavat) ilmentymät ja *kronologiset* (ajassa havaittavat) ilmentymät, jotka voivat edelleen olla kvalitatiivisia tai kvantitatiivisia.

Granö (esim. 1924; 1930) korosti useaan otteeseen aistiympäristöjen *luonnontieteellistä* luonnetta tutkimusaineena. Ihminen ja hänen toimintansa ovat maantieteen tutkimuskohdeena ainoastaan esiintyessään aistimin havaittavana tässä kompleksissa (vrt. Schramke 1975: 56—57). Vaikka aistiympäristö on olemassa jokaisella ihmisellä ja useimmat tieteet tutkivat aistiympäristömme jotakin osaa, vain maantiede tutkii aistiympäristöämme kompleksina. Granön (1935: 11) mu-

kaan *maantieteellinen ympäristö* muodostuu sekä »koetusta» (näkyvästä) että »mitattavasta» (todellisesta) maailmasta, jotka ovat maantieteellisessä työssä yhtä olennaisia, joskin jälkimmäinen on tutkimuksen ja kuvauksen todellinen perusta (vrt. Granö 1930 b!). Tästä pääsemme olennaiseen eroon tämän päivän behavioraalisen maantieteen ja Granön ajattelun välillä. Siinä missä behavioraalisen maantieteen tutkija tutkii yleensä *ihmisten subjektiiivisia kokemuksia ja havaintoja* vaikkapa juuri aistiympäristöistä (tavallisemmin tutkitaan kuitenkin laajempia ympäristöjä), Granön metodi on antroposentrisyydestään ja tästä johtuvasta subjektiiivisudestaan huolimatta *tutkijakeskeinen*, jolloin tutkija tarkastelee käytännössä omia ympäristöhavaintojaan. Mainittakoon edelleen se, että siinä missä esimerkiksi perseptiomaantieteilijä on kiinnostunut nimenomaan ihmisten subjektiiivisista kokemuksista ja havainnoista, Granö korosti useasti metodinsa ehdotonta pyrkimystä objektiivisuuteen (vrt. Lehmann 1950).

»Se (s.o. ympäristö, A. P.) on luonnontieteellinen objekti, jonka erikoisuus aiheuttaa, jos niin saa sanoa, aistimusperäisen, voimakkaasti antroposentrisen tutkimusmenetelmän, mikä ei kuitenkaan merkitse pyrkimystä subjektiiivisuuteen. Olemmehan kaikki — niin kuuluu filosofien tuomio — vain näennäisyyksien tutkijoita. Olemme aistimuksiimme sidottuja, asetimmepa sitten tutkittavamme ja aistintemme väliin mitkä suurettavat tai täsmällistävät kojeet tahansa» (Granö 1924: 102, kursivointi A. P.)

Granön metodin ideaalina ovat tutkijan subjektiiivisyydestä riippumattomat tutkimuskohteiden ominaisuudet. Metodin yksipuolinen tulkinta johtaa helposti nurinpäin käännettyyn historialliseen »selitykseen», ryhdytään selittämään menneisyyttä nykyisyydellä⁴, ts. korostetaan esimerkiksi yksipuolisesti sitä, miten J. G. Granö painotti aistiympäristöjen merkitystä maantieteellisen tutkimuksen lähtökohtana huomioimatta lainkaan Granön ajattelun muita maantieteelliselle tut-

⁴ Tämän tyyppisestä pyrkimyksestä on maantieteessä viime aikoina runsaasti esimerkkejä. Mainittakoon Richardsin (1974) pyrkimys osoittaa Immanuel Kant perseptiomaantieteessä käytössä olevan mental map-konseptiointia »isäksi» (kriittikistä ks. Goodey 1974) tai Livingstonen ja Harrisonin (1981) hiljattain ilmestynyt artikkeli, jossa esitetään Immanuel Kantin kriittisen filosofian sisältäneen jo »ennakolta» koko humanistisen maantieteen filosofisten ydinkysymysten ratkaisemisen perusperiaatteet.

kimukselle asettamia lähtökohtalettamuksia (ks. esim. Mead 1977; van der Vaart 1975). Tällaisiahan olivat esimerkiksi objektiivisuusvaatimus, havaitsemisen aika-paikka-sidonaisuus jne.

Olavi Granö (1963, 1982) korostaakin J. G. Granön (esim. 1935: 11) ajattelulle tyyppillistä näkemystä tutkimuksen kaksiosaisuudesta (vrt. Schmithüsen 1976: 42; Schultz 1980: 157). Ensimmäisen osan muodostaa antroposentrisen ympäristön toteaminen maantieteen tutkimusalaksi, jolloin tutkimuskohteen suuruusluokka selviää. Samalla tapahtuu myös todellisuuden huomattava yksinkertaistaminen, mm. jäljempänä tarkasteltava *henkinen ympäristö* jää pois maantieteen tutkimuskohdeista. Olennaisena erona perseptiomaantieteelliseen tutkimukseen verrattuna on J. G. Granön metodissa se, että Granön metodin mukaan antroposentrisestä lähtökohdasta sinänsä ei vielä voi tulla maantieteen tutkimuskohdetta (vrt. O. Granö 1963: 20). J. G. Granö (1930: 27; ks. myös Granö 1927 b: 42) totesikin »Puhtaassa maantieteessä»:

»On kuitenkin selvää, ettemme maantieteellisessä työssämme voi tyytyä yksinomaan näihin antroposentrisiin kokonaisuuksiin tai siihen aistiympäristöjen typologiaan, jonka maantiede mahdollisesti voi esittää. Me tarvitsemme rajoiltaan muuttumattomia, ilmentymiltään ja esineiltään määriteltäviä, jos niin saa sanoa maanpintaan sidottuja kokonaisuuksia, s.o. »luonnollisia maita» eli maantieteellisiä yksilöitä...»

J. G. Granön metodin toisen osan muodostaa kooltaan tarkoituksenmukaisten, ainakin fysiognomialtaan mahdollisimman yhtenäisten alueiden tieteellinen kuvaus ja tulkinta (ks. O. Granö 1963). Tässä mielessä Granön (esim. 1935: 11) metodissa tavallaan irroitettiin toisistaan maiseman 'perseptuaalinen' ja 'alueellinen' ulottuvuus (ks. O. Granö 1982). Maantieteellisen tutkimuksen päämääränä tulee siis olla pyrkimys »ihmiskeskeisistä aistiympäristöistä pysyvärajaisiin kokonaisuuksiin, tyyppien maailmasta reaalisena todellisuuteen». Näitä kokonaisuuksia ei ole olemassa *itsessään* vaan maantieteellisen tutkimuksen päämääränä on tuottaa tarvitsemansa kokonaisuudet (Granö 1927 b)⁵. Miten tämä sitten tapahtuu? (Granö 1930: 27) katsoi, että

⁵ Granö (1930 s. 32) puhuu toisaalla myös *maantieteellisistä tyypeistä*, joista muodostuu maantieteellinen järjestelmä. Tyyppijärjestelmä on Granön mukaan se mallikokoelma, johon todellisuutta verrataan.

vaikka asian käytännöllinen puoli on osittain hankala, kysymykseen on puhtaasti teoreettiselta kannalta helppo vastata, koska

»selvittämistämme ihmiseen sidotuista ympäristöistä johtaa yksinkertainen abstraktio maanpintaan sidottuihin pysyvärajaisiin komplekseihin, s.o. alueisiin ja aloihin, jotka maisema- ja lähiöpiirteittensä puolesta ovat tavalla tai toisella komplekseina yhtenäiset, mutta joiden keskimääräinen koko ainakin jossakin määrin voidaan määrätä käytännön tarpeita silmällä pitäen, tällöin tietysti muistaen, että yhtenäisyysmäärä pienenee alueen suuressa, seurauksena aisti-ympäristöjen suuresta vaihtelevaisuudesta» (Granö 1930: 27).

Maantieteilijän tulee vapautua ihmisyyksilön keskeisyydestä ajassa ja paikassa ja pyrkiä saamaan selville tutkittavan alan yleiset ja määräävät kompleksiominaisuudet (ks. Granö 1924; vrt. Granö 1952). Maantieteellisessä kuvauksessa ei tietenkään voi olla kysymys todellisuuden *täydellisestä* kuvauksesta, koska sellaista on mahdoton suorittaa. Granön (1930: 39) mukaan maantieteen päämääränä onkin päästä käskiksi *luonnehtivaan*, maantieteellisesti *oleelliseen*, arvioiden ja vertailujen avulla. Ilmeisesti pyrkimys oleelliseen, johon menetit hallitseva ja maantieteelliseen arviointiin kykenevä henkilö työssään pyrkii, selittää juuri Granön korostaman objektiivisuusvaatimuksen ja tutkivasta subjektista riippumattoman päämäärän. Nämä ilmenevät myös seuraavassa näkemyksessä:

»Maantieteellinen kokonaisuus havaitaan maisemana. Se minkä maantieteilijä tajuaa maiseman sopusointuna, on jotakin aivan toista kuin subjektiivinen elämys. Maantieteellinen sopusointu käy selväksi vasta siten, kun tutkija ilmiöiden tulkinnassa rakentaa yhteyden ilmiöryhmästä toiseen. Keskeytymätön syiden ja seurausten sarja kulkee pinnanmuodoista ja maaperästä ilmaston kautta kasvipeitteeseen ja eläinmaailmaan, asutukseen, talouselämään, liikenneoloihin, valtionmuodostukseen, henkiseen kulttuuriin ja kansojen historiaan. Miltei loputon määrä korrelaatioita liittää — suoranaisesti tai välillisesti — eri ilmiöryhmät toisiinsa, ja näin syntyy meissä käsitys jakamattomasta kokonaisuudesta». (Granö 1947: 26)

Mainittakoon, että samana vuonna kuin edellinen tekstiote julkaistiin, ilmestyi J. K. Wrightin (1947) behavioraalisen maantieteen historian kannalta klassinen artikkeli »Terra incognita», jossa esitettiin ihmisten ajatuksia ja mielikuvia yhdeksi maantieteellisen tutkimuksen kohteeksi.

Näyttää siltä, että huolimatta antroposentrisestä lähtökohdastaan, subjektiivisella elementillä ei ole sijaa J. G. Granön oppirakennelmassa muuten kuin tutkijaan sidottuna, tutkimusprosessin alkua välittävänä tekijänä. Muilla ihmisillä kuin tutkijalla ei ole *subjektina* merkitystä Granön maantieteellisessä ajattelussa, koska huomiota kohdistetaan ihmiseen ja hänen toimintaansa vain silloin, kun ihminen esiintyy aistimin havaittavana *objektina* käsiteltävässä kompleksissa, ts. yhtenä tutkijan aisti-ympäristön havaittavana elementtinä. Ihmisen rooli maisemassa on kylmän tieteellinen:

»Tekijänä maisemassa ihminen eroaa eläimistä siinä, että monenmoiset pukimet aikaansaavat suurta, tosin useammin värissä kuin muodossa ilmenevää vaihtelua» (Granö 1930: 88).

Jessen (1936: 199) onkin esittänyt perseptiomaantieteen ja J. G. Granön maantieteen välisen suhteen kannalta ratkaisevan huomion:⁶

»For Granö, the period when geographers studied 'human geography', i.e., the science in relation to mankind, is a stage which has now been passed. On principle, his pure geography has nothing to do with man, except in so far as he describes by the aid of statistics and maps the routes of men's migrations, their houses and cultivated fields: phenomena which can be accurately measured and can thus characterize the landscape which the pure geographer sees before his eye» (kursivointi A. P.)

Tieteen ja taiteen suhde Granön ajattelussa

Behavioraalisen maantieteen humanistinen »traditio» korostaa esteettisessä suuntauksessaan todellisuuden *esteettisiä* ja *henkisiä* piirteitä. Alaan kuuluvien tutkimusten lähtökohtamateriaalina on käytetty esimerkiksi kaunokirjallisuutta (ks. Salter & Lloyd 1977, Pocock 1981) ja maalaustaidetta (Rees 1976; 1978) joiden avulla on tutkittu mm. eri aikakausien maisemakäsityksiä (ks. myös Tiitta 1982). Siinä missä maisema on maantieteessä perinteisesti tulkittu »objektiiviseksi», usein vielä tutkijakeskeiseksi todellisuuden palaseksi, humanistisen maantieteen näkökulmasta maisema on pikemminkin tulkittava ihmisten intentioiden kautta merkityksensä saavaksi *inhimilliseksi kokemukseksi*.

⁶ Vrt. Bertacchin (1930) »Puhtaan maantieteen» kirja-arvostelua, jossa painotetaan Granön lähestymistavan ihmiskeskeisyyttä eksplikoimatta sitä kuitenkaan tarkemmin.

Maisema on ollut yksi maantieteen peruskäsitteistä jo pitkään⁷. Perinteisesti harvat maantieteilijät ovat tutkineet maiseman *symbolista ulottuvuutta* ja ihmisten maisemia kohtaan kokemia *tunteita*. J. G. Granön edeltäjistä ja aikalaisista erityisesti muuttamat saksalaisen maantieteen edustajat korostivat maiseman henkisiä ulottuvuuksia. Esimerkiksi eräällä *Ewald Bansen* (1883—1953) ajatuksilla on selvä yhteys tämän päivän humanistiseen maantieteeseen ja perseptiomaantieteeseen⁸ (vrt. Kalliola 1981).

Bansen mukaan pelkästään tieteellisellä tutkimuksella ei voida välittää lukijoille esimerkiksi jonkin maan ja siihen sisältyvän moninaisuuden sisältöä, kuvaus ja elävöittäminen tarvitsevat avukseen *taidetta* (ks. Fisher et al. 1969, Leiviskä 1949). »Maiseman tekijöiden visuaalista havainnointia on täydennettävä ja rikastettava empaattisella kokemuksella, joka koskee sisimpiä suhteita ja tietoisuutta kansallisesta sielusta» (ks. Fisher et al. 1969: 173). Bansen (esim. 1928) ajatukset muistuttavat tämän päivän humanistimaantieteilijöiden näkemyksiä ihmisten spatioalisen sidoksen perustasta, joskin viimeksi mainittujen »ideologinen» perusta, korostunut *individualismi*, poikkeaa Bansen ajatuksista.

Luonto on Bansen mukaan aina olemassa sellaisenaan, objektiivisena ja ihmisestä riippumattomana. Maisema sen sijaan on katselijasta riippuvainen, subjektiivinen kokonaiskuva. Erityisesti perseptiomaantieteen kannalta mielenkiintoinen on Bansen näkemys

⁷ Tässä yhteydessä ei tarkastella laajemmin maisemäkäsittelyn merkitysisältöjä ja niiden tulkintaongelmia esimerkiksi saksalaisen maantieteen ja anglo-amerikkalaisen maantieteen traditioiden piirissä. Käsitteen tulkinnan ongelmallisuudesta ks. esim. Hartshorne (1939, 1959) ja Paffen (1973). Olavi Granö (1982) on hiljattain pohjinnut maisematutkimuksen merkitystä maantieteen traditioiden joukossa. Granö näkee 'alueholistisen' tradition, jota edustaa erityisesti Landschaftsmaantiede, yhdeksi seitsemästä institutionalisoituneen maantieteen kehityksen kannalta merkityksellisestä traditiosta. Suomalainen muunnelma alueholistisesta 'Landschaft' -traditiosta oli Granön (1982) mukaan juuri maisematiede. Olavi Granö on edelleen pohjinnut artikkelissaan myös J. G. Granön ajattelun sijoittumista maisematutkimuksen traditioon.

⁸ Mainittakoon, että Banse ei erityisesti myöhemmissä kirjoituksissaan enää edustanut »tyypillisesti» saksalaista maantiedettä, pikemminkin päinvastoin (ks. Rose 1981). Hän joutui ristiriitaan useimpien saksalaisten maantieteilijöiden kanssa sekä teorioidensa että itsevarman käytöksensä takia (ks. Fisher et al. 1969; Rose 1981).

maiseman kahdesta puolesta, *optillisesta* ja *sielullisesta* (ks. Leiviskä 1949: 292). Edellinen on aika-paikkasidonnainen kuvana näkyvä osa jostakin alueesta. Sielullinen maisema erottuu edellisestä vaikutuksena, vaikka ei aina tietoisena sielullisena kokemuksena. Sielullinen maisema ei ole aika-paikkasidonnainen, vaan se koostuu ihmisen tajuntaan saman alueen lukuisista yksityiskuvista, jolloin kaikki alueelle ei-tyypillinen jää siitä pois. Maisema jää ihmisen tajuntaan pysyväksi kuvaksi, tulee hänen sielulliseen omistukseensa. Perseptiomaantieteilijöiden tutkimuskohteina ovat periaatteessa juuri nämä »ihmisten sielullisessa omistuksessa» olevat kuvat, kokonaan toinen ongelma on se, missä määrin ne ovat tutkimuksen avulla tavoitettavissa.

Kuten paljolti saksalaiseen maantieteen traditioon tukeutuva J. G. Granö, myös vuosisadan alun amerikkalaiset maantieteilijät pyrkivät useimmiten tutkimaan maisemaa »objektiivisesti» (ks. Gold 1980: 115). Esimerkiksi Sauer (1925) pyrki sulkemaan subjektiivisen elementin pois maisematutkimuksesta. On kuitenkin paikallaan mainita Saue-rin (1925: 344) huomio siitä, että »paras maantiede» ei koskaan ole hylännyt maiseman esteettisiä ulottuvuuksia, joita voidaan tutkia ainoastaan »subjektiivisen» lähestymistavan avulla.

Granö joutui ihmisen aistiympäristöistä liikkeelle lähtevässä oppirakennelmassaan väistämättä pohtimaan myös esteettisten piirteiden ja taiteen merkitystä kehittämänsä maantieteen kannalta ja käytti tässä yhteydessä esimerkkinään juuri Bansen sekä englantilaisen Younghusbandin (esim. 1920) ajatuksia. Granön (1924; 1930) tarkasteluista kuultaa läpi varsin epäilevä suhtautuminen »taiteelliseen» »tieteelliseen» rinnalla. Granö (1924: 101; 1930: 5) katsoo, että taiteen merkitystä maantieteellisessä kuvauksessa emme kiellä ja että taiteilijoina voisimme saada ehkä selville paljonkin sellaista, joka tutkimuksen »kömpelöissä pihdeissä» on muuttanut muotoaan. Kuitenkin Granö korostaa, että tässäkin tapauksessa käsittelyn mahdollinen virheellisyys johtuu ensisijaisesti meidän eikä tieteemme rajoituksista, sillä »niin totta kuin ympäristö on olemassa, on se myös tieteen tutkimusobjekti. Maantiede on oppiva enemmän tai myöhemmin sitä sellaisena oikein ja syvällisen tieteellisesti käsittelemään» (Granö 1930: 5). Granö (1930: 22) sulki maantieteen ulkopuolelle erityisesti Bansen mysti-

set ajatukset maiseman sielusta, miljööstä, joka uinuu salaperäisenä voimana jokaisessa maisemassa. Puhtaassa maantieteessä Granö *tavoitetasolla* erotti tieteen (objektiiivinen päämäärä) ja taiteen (subjektiiivinen päämäärä) lopultakin selvästi toisistaan:

»Eiköpähän olisi suorastaan anteeksiantamatonta, jos olevaista tutkiessamme ja työmme tuloksia muille esittäessämme asettaisimme etualalle esteettisten tunnevaikutusten esittämisen ja raottaisimme tietoisesti ovea mielijohteille ja satunnaisuuksille. Älköön uskoteltako, että taiteen merkeissä saataisiin objektiiivinen käsitys ympäristön harmonioista paikassa ja rytmeistä ajassa» (Granö 1924:101; vrt. 1930:5—6).

Maantieteen ja muiden tieteenalojen suhteesta

Koska behavioraalinen maantiede operoi poikkitieteellisellä ongelmakentällä, tarkastellaan seuraavassa J. G. Granön näkemyksiä maantieteen ja sosiologian sekä psykologian suhteista.

Katsoessaan maantieteen olevan oppi ihmisen aistiympäristöistä ja niiden puolesta yhtenäisistä maanpinnan alueista, Granö erotti lisäksi *henkisen eli sosiaalisen ympäristön*. Tämä oli Granöllä esillä jo vuonna 1924, jokaan hän ei vielä tällöin eksplikoinut käsitteen sisältöä tarkemmin. »Puhtaassa maantieteessä» hän sen sijaan tarkasteli käsitettä omana kappaleenaan, mikä osoittaa sen merkitystä Granön oppirakennelman kannalta (ks. Granö 1930:167—169).

Henkinen ympäristö on Granön (1930:33) mukaan peräisin ihmisyyhteisöjen moninaisesta toiminnasta talouden, uskonnon, tieteen ja taiteen sekä valtiollisen toiminnan aloilla sekä ihmisten perheoloista. Vaikka henkinen ympäristö sinänsä *ei voi olla* Granön (1930:33 ja 43; 1935:8) mukaan maantieteen tutkimuskohteena, on se varteenotettava tekijä aistiympäristöjen elintoimintaa selvitettyä (s.o. maantieteellisessä fyysiologiassa), koska se on välittömässä syy-yhteydessä ja vuorovaikutuksessa aistiympäristön kanssa milloin aiheuttaen muutoksia viimeksi mainitussa, milloin muuttuen itse aistiympäristön vaikutuksesta. Tässä Granö tukeutuu filosofi Becheriin, joka katsoessaan, että luonnontutkimuksen kohteena on yksinomaan kappalten maailma, korostaa lisäksi, että luonnontieteet eivät saa jättää huomioimatta henkisiä tekijöitä, jos niiden toiminta johtaa aistimin ha-

vaittavaan tulokseen. Koska maantieteen tutkimusesineenä on ihmisen aistima kokonaisuus, maantieteellisten alueiden tarkastelussa jää Granön (1930b) mukaan huomioimatta kaikki se mitä ei aistimin havaita, esimerkiksi juuri henkinen ympäristö (kriitikkistä ks. Hartshorne 1939:214). Granö korostaa henkisen ympäristön liiallista laajuutta ja ongelmallisuutta »luonnontieteellisesti» orientoituneen tieteen kannalta, mm. sen poikkeavuutta paikkoihin sidotuista tutkimuskohteista, aistiympäristöistä. Mitä sitten maantieteilijä voisi huomioida henkisten tekijöiden valtavasta joukosta? Granö (1930:168) katsoo, että kulttuuritieteisiin perehtynyt voisi ehkä, taidolla ja varovasti arvioiden, erottaa tästä monenkirjavuudesta oleelliset piirteet ja *merkitä kartalle* henkisen ympäristönsä puolesta yhtenäiset alueet. Kuitenkin

»meidän (s.o. maantieteilijöiden, A. P.) olisi oikeinta ja varovaisinta tällaisista tehtävistä kieltäytyä — jos nimittäin asetamme aluejolle ne vaatimukset, mitkä yleensä tunnolliselle, monipuolisesti harkitsevalle ja mahdollisimman objektiiiviseen tulokseen pyrkivälle tieteelliselle työlle on oikeus asettaa» (Granö 1930:168).

Henkisen ympäristön merkitysten pohdinnan yhteydessä Granö joutui myös rajanveitoon sosiologian ja psykologian kanssa ja totesi, että jos maantieteilijät pyrkivät valtaamaan henkisen ympäristön tutkimuskohteeseen, joutuvat he ennenpitkää voimainmittelyyn sosiologian kanssa, jolla Granön mukaan on erikoiset edellytykset hallita tieteellisesti ihmisyhteisöä ja sen toiminnan henkisiä »ilmentymiä» myös sellaisena kompleksina, jota maantieteilijät ajattelevat aistiympäristöä vastaavana kokonaisuutena. Granön näkemys maantieteen ja sosiologian välisestä työnjaosta on erittäin mielenkiintoinen:

»Niinkuin maantieteilijä alueykyksiä määrätessään ottaa huomioon vain aistittavat piirteet ja ottaa vasta selvityksessä tarkastettavikseen kaikki tutkimusobjektissa ilmentymiä aikaansaavat tekijät, mutta ei pidä asianaan käsitellä tuon tutkimusesineen vaikutusta ihmiseen ja ihmisyyhteisöön, niin sopisi käsityksemme mukaan toisaalta sosiologian tehtäväksi määrätä henkiset ympäristöt henkisten piirteiden nojalla ja tutkia, millä tavalla m.m. meidän tutkimusobjektimme, aistittu kokonaisuus, tuohon henkiseen kompleksiin vaikuttaa» (Granö 1930:170).

Granön edellistä näkemystä ja aiemmin tarkasteltuja ajatuksia voidaan nähdäkseni

nyt havainnollistaa seuraavalla »synteesillä». Maantieteilijällä, kuten kaikilla muillakin ihmisillä on olemassa *luonnollinen asenne*, common sense-näkemys ympäröivästä todellisuudesta ja myös aistiympäristöistä (vrt. Granö 1926: 58). Maantieteilijät erityisinä aistiympäristöjen tutkijoina pyrkivät kuitenkin *ylittämään* luonnollisen näkemyksen — joka luonnollisesti on myös heidän lähtökohtanaan — ja pääsemään käsiksi maantieteellisen todellisuuden kompleksiseen, pysyvään luonteeseen. Henkisen ympäristön vaikutukset tulevat maantieteen tutkimuskohteiksi silloin, kun ne ilmenevät aistiympäristössä, maantieteen tutkimusesineessä. Sosiologia puolestaan voi tutkia maantieteen tutkimuskohteen, aistitun ympäristökokonaisuuden esittymistä ihmisten ja ihmisyyhteisöjen luonnollisena asenteena, samoin sosiologia voi tutkia näiden luonnollisten asenteiden vaikutuksia henkiseen ympäristöön. Granön edellä esitetystä työnjaossa sosiologialle nimeämät tutkimuskohteet ovat tänä päivänä yhtenä behavioraalisen maantieteen tutkimuskohteena.

Työnjaon myötä maantiede ja sosiologia pääsisivät Granön (1930: 170) mukaan edellytystensä mukaiseen yhteistoimintaan. Tällöin olisi myös mahdollista kytkeä Granön toisaalla hylkäämä taiteellinen elementti tarkasteluun, ts. voitaisiin esimerkiksi tarkastella luonnonkauneuden merkitystä ihmistoimintaa suuntaavana ja aiheuttavana tekijänä. Maantiede ja sosiologia voisivat näin muodostaa *kotiseututieteen*, ts. »ne samalla tavalla paikkaan sidottuina paikan ja ajan mahdista todistavina tieteinä joutuisivat yhdessä tutkimaan ihmisen kotiseutua tämän sanan laajimmassa merkityksessä» (ks. myös Kant 1956).

Entä J. G. Granön ajattelun suhde psykologiaan? Kuten Hartshorne (1939: 277) on maininnut, Granön ajatusrakennelman peruslähtökohta on luonteeltaan tavallaan »psykologinen» lähdettäessä liikkeelle aistiympäristöstä. Granö tukeutuu ajatusrakennelmansa perusteissa varsin voimakkaasti psykologian *tutkimustuloksiin*, jotka koskevat mm. eri aistien toimintoja (vrt. Schramke 1975: 61—62). Vaikka Granö (1930: 36—37) korostaa, että esimerkiksi eri aistimusten ja yhteisaistimusten synnyn selvittäminen ei kuulu maantieteelle vaan fysiologialle ja psykologialle, hänen jaotuksensa maiseman ja lähiön välillä perustuu paljolti havaitsemisen psykologian piirissä saavutettuihin tuloksiin. Juuri tältä osin Granö (1930: 111—114, vrt. Granö 1927a) tukeutuukin aistinfysiologiseen ja havainto-

psykologiseen kirjallisuuteen ja pystyy siihen perustuen esittämään hyvinkin selvät kriteerit maiseman ja lähiön erottamiseksi. »Puhdas maantiede» sisältää muitakin psykologian tuloksiin perustuvia analyyseja. Luokitellusaan esimerkiksi lähiöiden ominaisuuksia, Granö pohtii mm., milloin lähimmässä ympäristössämme olevat esineet ovat mielestämme luonnollisessa koossa, miten esineiden havaittavuus muuttuu niiden sijainnin muuttuessa jne. (vrt. Kaila 1923; 1944; Hebb 1975: 325—329). Mielenkiintoista on erityisesti se, että Granö (1930) laajentaa lähiöanalyysinsä koskemaan myös asumusten sisältöä, niiden sisälähinäkymää eli siirtyä tavallaan alueelle, jolla esimerkiksi behavioraalisessa maantieteessä ei yleensä operoida. Tiukan loogisesta ajatusrakennelmastaan Granö ei luovu kuitenkaan tässäkin tapauksessa vaan määrittelee, että lähinäkymän esineet kiinnostavat maantieteilijää vain siinä määrin kuin ne esiintyvät määräävinä tai luonnehtivina *näkyvässä kompleksissa*.

J. G. Granö ei töissään tarkastellut kysymystä maantieteen ja psykologian välisestä työnjaosta (ks. kuitenkin Granö 1930: 169—170). Koska hän ymmärtää sosiologian lähinnä sosiaalisia *yhteisöjä* käsitteleväksi tieteenä eikä spesifioi maantieteen ja psykologian välistä suhdetta, ei hän myöskään vastaa tämän tutkimuksen kannalta mielenkiintoiseen kysymykseen *yksilön* merkityksestä tai aktiivisesta roolista perseptiossa. Ympäristöperseptio on Granölle objektiivinen ilmiö, ympäristö esittäytyy tietystä paikasta kaikille ihmisille heidän aistiensa kautta samalla tavalla. Tämä ympäristö on erotettava ihmisten subjektiivisista mielikuvista ja kokemuksista.

Granön keskustelu maantieteellisistä komplekseista ja kokonaisuuksista on ongelmallista juuri antroposentrisestä lähtökohdasta johtuen. Hartshorne (1939: 277) on pohtinut tätä ongelmaa ja katsoo Granön olettaen, että materiaaliset objektit, jotka muodostavat maisema-aistimuksen, muodostavat kokonaisuuden (Ganzheit), koska aistimus on kokonaisuus. Hartshorne huomauttaa kuitenkin, että kokonaisuus ihmismielessä ei ole sama asia kuin kokonaisuus luonnossa, edellinen psykologisenä ilmiönä voi olla erilainen eri ihmisillä (vrt. von Fieandt 1972: 292—295). Maantieteellisistä kokonaisuuksista puhuminen on ongelmallista juuri tässä mielessä. On mielenkiintoista, että J. G. Granö ei ole teoksissaan viitannut jokseenkin samaan aikaan psykologian ja filosofian piirissä käytyyn

keskusteluun hahmopsykologiasta.⁹ Suomesa hahmopsykologian pioneeri oli filosofipsykologi Eino Kaila, joka toimi Turussa vuosina 1926—30 yhtä aikaa J. G. Granön kanssa (Granön toiminnasta Turussa ks. Tuominen 1978). Eino Kaila, joka tunnetaan Suomessa myös loogis-empiristisen filosofian »maahantuoja», on sen sijaan luennoillaan viittannut J. G. Granön maantieteellisiin ajatuksiin (ks. O. Granö 1979).¹⁰ Hahmopsykolo-

⁹ Hahmopsykologit kehittivät 1920-luvulla havainnon tutkimuksesta koko psykologian teorianmuodostuksen pääalueen ja loivat hahmökäsitteen (Gestalt) ympärille oman koulukunnan (ks. Kaila 1922; von Fieandt 1972). 1930-luvun saksalaisessa maantieteessä syntyi sittemmin juuri Gestalt-teeman puitteissa psykologien ja maantieteilijöiden välinen vuoropuhelu (ks. Wörner 1938; Lautensach 1938; vrt. Hartshorne 1939; Paffen 1953). Vaikka Granö ei hahmoteorian käsitteistöön tukeutuvaan keskusteluun osallistunutkaan, edusti hän merkittävällä tavalla suomalaista maantiedettä mm. Ganzheit-teeman puitteissa käydyssä keskustelussa.

¹⁰ Suomalaisen filosofian kansainvälisesti tunnetuin edustaja, Georg Henrik von Wright, oli Kailan oppilas. von Wrightin (1982) mukaan Kaila tarkasteli lukukaudella 1934—35 luennoissaan lyhyesti Granön — ilmeisesti »Puhtaassa maantieteessä» — esittämiä ajatuksia huomauttaen, että siinä maantieteellisiä ilmiöitä on tarkasteltu perseptuaalisesta eli Kailan filosofian φ -kielen näkökulmasta. φ -kieli eli fenomenaalinen kieli muodostaa fyysillisen eli f-kielen kanssa tärkeimmät tutinnan mahdollisuudet sille, mitä tarkoitetaan kokemuksella (ks. Kaila 1936; 1939; von Wright 1979). ω -kieli on aistikokemuksen kieli ja f-kieli puolestaan puhuu fyysillisessä tilassa ja ajassa esiintyvistä kappaleista ja tapahtumista. f-kielen tapauksessa ei vielä ole kysymys tieteellisestä fyysikasta vaan jokapäiväisen elämän esitieteellisestä fyysikaalisesta maailmasta ja »naivista fyysikasta», jota jokapäiväisessä kielenkäytössä lakkaamatta käytetään. 'Havaitseminen' merkitsee φ -kielellä minkä tahansa aisti-ilmiön kohtaamista. f-kielessä aisti-ilmiö kohdataan tavalla, joka ilmaisee riittävän tarkasti asioiden fyysikaalisen tilan. φ -kielellä ei pyritä tekemään ennusteita tulevaisuuden ilmiöistä vaan kuvaamaan selvästi kohtaamamme ilmiöt. J. G. Granön ajattelun kannalta mielenkiintoinen on Kailan (1936; 1939) näkemys, jonka mukaan on tärkeitä tehdä ero fenomenaalisen eli havaintoavaruuden ja fyysillisen eli esineellisen avaruuden välillä. Edellinen on minäkeskeinen, koska aina koemme itsemme sen keskipisteeksi, jälkimmäinen ei. Fenomenaalinen avaruus sisältää suuret määrät havaintoesineitä, joilla ei ole mitään fyysisiä vastineita (esim. taivaan nähty kupu). Fyysillisestä avaruudesta puolestaan voidaan puhua vain siksi, että useimmat esineet suhteellisesti säilyttävät keskinäiset asemansa eli »ellei olisi mitään 'maantiedettä' sanan yleisimmässä merkityksessä, ei olisi myöskään mitään fyysillistä avaruutta» (Kaila 1939: 231). Tämä 'geograafinen avaruus' poikkeaa ihmisen luontaisesta avaruuden käsityksestä, jossa avaruus on eri asia kuin siinä olevien fyysillisten seikko-

gian huomioimatta jättäminen Granön julkaisuissa selittyvä sillä tosiasialla, että maantieteilijä ei Granön (1926: 135; 1930: 36) mukaan ole kiinnostunut aistimusten synnystä vaan ottaa ne tavallaan annettuna. Granön sinänsä monipuolista tukeutumista eri tieteenalojen käsite- ja ajatusperustaan selittää osaltaan seuraava toteamus:

»Aistiympäristö kokonaisuudessaan on, kuten jo on tullut määritellyksi, tieteemme tutkimusesine. Se on kokoonpantu eri luonnontieteiden tutkimusesineistä, joille löydämme näiden tieteiden järjestelmistä täsmälliset määritelmät ja nimitykset, ja joista ainakin huomattavimmille jokapäiväisessä puhekielessäkin on annettu erikoiset nimitykset. Olisi tietysti älytöntä olla käyttämättä hyväkseen näitä saavutuksia, niin tärkeitä kuin ilmentymät ovatkin maantieteellisen käsittelyn lähtökohdina ja esineiden havaittavina ominaisuuksina» (Granö 1930: 10).

Granön (1943: 2) mukaan on huomattava, että vaikka maantieteen tutkimuskohteeseen liittyy suunnaton määrä muiden tieteiden tutkimuskohteita, nämä kiinnostavat vain sikäli, kun ne vaikuttavat maiseman, alueen tai maan olemukseen. Maantieteen raja- ja aputieteet eivät saa Granön (1930: 8) mukaan olla vaikuttamassa työn suunnitteluun ja pääjäsenyykseen, kun maantieteilijä alkaa tutkia aistiympäristöjä. Näin siitäkkin huolimatta,

jen järjestynyt joukko. Jos ajattelu yhteyksiä etsitään, itse asiassa Granön maantieteen lopullisena päämääränä on siirtyä antroposentrisestä φ -avaruudesta tieteelliseen, fyysilliseen ja esineelliseen »avaruuteen», joka on formaalinen ja tutkivasta subjektista riippumaton. von Wrightin (1982) mukaan Kaila totesi Granön perseptuaalisen maantieteen olevan ainoa hänen tuntemansa esimerkki tämän tyyppisestä lähestymistavasta maantieteessä. Kaila (1960) käytti myöhemmin tutkimukseensa muutamia J. G. Granön käyttämiä käsitteitä (mm. näkymä, kuuluma, tuntuma, lähi- ja kaukoavaruus). Suoranaisten filosofisten yhtymäkohtien eksplikointi on selvästi vaikeampaa, koska Granö ei tukeutunut mihinkään yksittäiseen filosofiseen oppirakennelmaan. Mahdollisista yhtymäkohdista huolimatta on muistettava, että siinä missä Kaila psykologina ja filosofina pohti mm. havaintojemme ja kokemustemme sisältöjen muotoutumisen ehtoja, Granö ei maantieteilijälle määrittelemiensä työtehtävien mukaisesti pohtinut näiden seikkojen luonnetta. Lähestymistapojen eron havaitsee mainiosti verrattaessa esimerkiksi »Puhdasta maantiedettä» Kailan (1960) tutkimukseen arkikokemuksemme aineiden suhteista. Granö ei problematisoi lainkaan esimerkiksi luonnollisen asenteemme merkitystä antroposentrisen ympäristömme persepoimisen kannalta, Kaila taas keskittyy analyysissään juuri arkikokemuksemme sisällön perseptuaalisten ja konseptuaalisten aineiden suhteiden selvittämiseen.

että itse maantieteellisen kompleksin selvittämisessä naapuritieteiden tulokset ovat korvaamattomia.

J. G. Granö ja behavioraalinen maantiede — pohdiskelua

Huolimatta siitä, että Granö ilmeisen urauurtavalla tavalla laajensi maantieteen perspektiiviä käyttäytymistieteiden suuntaan, häntä ei suoranaisesti voida pitää perseptio-maantieteen tai laajemmin behavioraalisen maantieteen pioneirina, koska hän redusoi tutkimusasetelmiensa ulkopuolelle behavioraalisen maantieteen kannalta olennaisen tekijän, *subjektiiivisen elementin*. Toisin kuin Granön maantieteessä, perseptio-maantieteessä ei yleensä tutkita aika-paikkasidonnaista, tutkijan observoimaa datakompleksia ja sen luokitteluperusteita. Samoin »Puhtaaseen maantieteeseen» ei Granö hyväksynyt taiteen välinein mahdollisesti syntetisoituvaa subjektiiivista elementtiä, jota tämän päivän humanistisessa maantieteessä pidetään hyvinkin merkityksellisenä.

Entä Granön filosofiset lähtökohdat? Näyttää siltä, että fenomenologinen filosofia ei ainakaan tietoisesti korostettuna oppirakennelmana heijastu Granön ajattelussa, pikemminkin siinä on havaittavissa *fenomenalismin*¹¹ ituja. Näin siitäkin huolimatta, että Granö (1935) itse katsoo, että aistiympäristön pitäminen lähtökohtana ei merkitse kannanottoa fenomenalismin puolesta (vrt. myös O. Granö 1982). Siinä missä fenomenologian mukaan maailma ymmärretään sen suhteessa ihmisen, subjektin intentionaalisuuteen, Granön maantiede on hyvin aistihavaintokeskeistä, korostetun *empirististä*¹² (vrt. Vartiainen 1978). Voitaneen puhua jopa »maantieteellisestä» *sensationalismista*, koska Granö katsoi maantieteellisen tiedon lähteiksi ulkoiset aistimme. Gruneriin nojautuen

¹¹ Filosofinen tiedonkäsitys, jonka mukaan aistimukset ovat todellisuuden elementtejä ja ainoastaan ne ovat mahdollisia tiedonkohteita (ks. von Wright 1945; Niiniluoto 1980).

¹² Erityisesti Granön ajattelun yhtenä taustana olevan saksalaisen maantieteen osalta mainittakoon kuitenkin keskusteluyhteys hahmopsykologiaan ja tätä kautta mahdollisesti sen taustalla olevaan fenomenologiseen filosofiaan. Granön ajattelu liittyi maisemakäsittelyn osalta paljolti saksalaiseen maantieteen traditioon, vaikka saksalaisen maantieteen keskustelu hahmopsykologian kanssa ei Granön oppirakennelmassa heijastukaan (ks. kuitenkin Granö 1935).

Granö (1930: 35) »Puhtaassa maantieteessä» esittääkin, että »... 'luonto' ei ole muuta kuin 'aistimustemme kirjavaa, alati vaihtelevaa ailahtelua'...». Granön ajatusrakennelmassa saatu »ympäristötieto» perustuu pelkkiin aistimuksiin ja niiden suhteisiin. Tämän aistihavainnoille rakentuvan maantieteellisen maailman takana tunnustetaan olevan mm. henkinen maailma, joka voi kuitenkin maantieteellisessä maailmassa manifestoitua pelkästään aistihavaintona ihmisen (= tutkijan) aistiympäristössä, maantieteen tutkimusessineessä. Henkinen maailma *sinänsä* ei voi eiaistittavana muodostua maantieteen tutkimusesineeksi.

Granön toteaminen fenomenalistiksi (ja sensationalistiksi) on ilmeisesti yhtä mahdollista kuin hänen fenomenologisten vaikutteidensa eksplikointi, koska hän ei suoranaisesti perusta ajatteluaan mihinkään yksittäiseen filosofiseen lähtökohtaan. Mainittakoon esimerkkinä, että aistihavaintojen ja tietämisemme välisestä suhteesta on filosofian piirissä spekuloitu kautta aikojen mutta Granö ei paneudu tähän kysymykseen, koska se ei kuulu maantieteelle.

Granö tukeutuu »Puhtaassa maantieteessä» useassa kohden filosofeilta otettuihin sitaatteihin tukeakseen ajatuksia, joista useita hän oli esittänyt julkaisuissaan jo ennen »Puhtaan maantieteen» ilmestymistä.¹³ Näitä sitaatteja mielenkiintoisempia ovat kuitenkin »Puhtaan maantieteen» kirjallisuusluettelossa esiintyvät uskantilaisien, *Windelbandin* ja *Rickertin*, teokset, joista Granö itse tekstissä viittaa kuitenkin vain yhteen Rickertin teokseen pohtiessaan generalisaatio-individualisaatio-ongelmaa maantieteen kannalta sekä aisti-

¹³ Granön monipuolinen ideaperusta ja tältä pohjalta rakennettu itsenäinen oppirakennelma oli tietysti altis kritiikille, koska siinä ei suoranaisesti esim. filosofisten perusteiden osalta tukeuduttu mihinkään »valmiiseen» struktuuriin. Niinpä esimerkiksi Leiviskä (1926: 132, 1949) katsoi, että Granön maisemaoppi olisi käytännössä toteutettavissa vain »epämääräisenä maisemallisena tunnelmoimisena, koska sen näennäisesti monipuoliselta filosofiselta perustalta puuttuu loogisuus». Vaikka Leiviskä pragmaattisena maantieteilijänä ja Granön ankarana kriitikkona ei ilmeisesti »halunnutkaan» ymmärtää Granön ajattelua, on hänen esittämänsä kritiikin mahdollisuuden ehto juuri »Puhtaan maantieteen» lähtökohtien monipuolisuudessa. Mainittakoon vielä, että esimerkiksi Leiviskä ei kritiikistä huolimatta itse esittänyt mitään filosofista vaihtoehtoa kritisoiduilleen lähtökohdille. Granön ajattelun kritiikistä yleensä ks. edelleen Jessen (1936), Hartshorne (1939), Kalliola (1956).

ympäristöjen kuvauksen mahdollista luonnetta.¹⁴ Windelband ja Rickert kuuluivat uskantilaisen filosofian Lounais-Saksan kouluun, joka oli erikoistunut mm. ihmistieteiden (hengentieteet, kulttuuritieteet) ja luonnontieteiden metodisten erojen tutkimiseen (Juntunen & Mehtonen 1977). Esimerkiksi Windelband korosti *idiografisen-nomoteettinen* jaotusta, jonka merkityksestä (ja ainakin osittaisesta pätemättömyydestä) maantieteessä on keskusteltu runsaasti mm. maantieteen *ekseptionalistisen* vaiheen metodologiassa (ks. esim. Hettner 1927: 112—113, 221—224; Hartshorne 1939: 378—384).¹⁵ Idiografisella voidaan ymmärtää tiedettä yksityisestä sen ainutkertaisuudessaan ja toistumattomuudessaan ja nomoteettisella tiedettä, joka pyrkii formuloimaan yleistä ja toistuvaa koskevia lainalaisuuksia. Idiografinen metodi liittyy alkuperäisessä merkityksessään historialliseen käsitteenmuodostukseen ja nomoteettinen luonnontieteelliseen.

Pohtiessaan generalisaatio-individualisaatio-ongelmaa, Granö ei käytä tässä yhteydessä uskantilaisen nomoteettinen-idiografinen käsitteitä »Puhtaassa maantieteessä» sen enempää kuin muissakaan metodologisissa kirjoituksissaan. Granön (1930: 40—42) mukaan maantieteessä tarvitaan sekä yleistämistä että yksilöllistämistä. Hän korostaa kuitenkin sitä, miten keskeistä maantieteessä on juuri yksilökäsittely ja pyrkii Rickertin vaatimuksia vasten perustelemaan individualisaation merkitystä maantieteellisessä tutki-

muksessa.¹⁶ Granö yhtyy osaltaan Rickertin näkemykseen siinä, että tieteellinen individualisaatio (s.o. yksilön selvittely) on oikeutettua vain silloin, kun se johtaa »tieteelliseen lopputulokseen ja sillä on tietty kulttuuriarvo». Rickertin ajattelun mukaan individualisaation, ts. *historiallisen metodin* mahdollisuus liittyy juuri teoreettisen toiminnan selektiiviseen luonteeseen: tiede edellyttää prinssiippiä, jonka valossa se voi erottaa olennaisen epäolennaisesta (Rickert 1915). Rickertin konseptiossa luonto on kaikkea sitä, mikä on olemassa itsestään ja jota voidaan tarkastella arvosuhteen ulkopuolelta. Luonnontutkimuksen pääasiallinen metodi on *luonnontieteellinen*. Historiallisessa metodissa empiriseen todellisuuteen suuntaudutaan arvonäkökulmasta käsin ja ko. metodi voidaan kohdistaa periaatteessa samaan kohteeseen kuin yleistävä luonnontieteellinen metodi (Rickert 1915). J. G. Granö (1930: 41) ei täysin hyväksynyt Rickertin individualisaatiolle asettamia ehtoja: individualisaation tieteellisen oikeutuksen ehtojen asettamisessa maantieteilijöiden ei Granön mukaan ole mielekäästä pitää tieteellisen »lopputuloksen saavuttamista mahdottomana kulttuuriarvon huomioonottamisen ulkopuolella». Viimeksi mainittu toteamus on jäänyt suomalaisten maantieteilijöiden etuoikeudeksi, sitä ei ole esitetty »Puhtaassa maantieteessä» saksankielisessä versiossa (ks. Granö 1929: 44). Uskantilaisen ajattelun näkökulmasta saattaa vaikuttaa osaltaan paradoksaaliselta se, että Granö korostaa individualisaatiopyrkimyksestään huolimatta kautta koko tuotantonsa maantieteelle määrittelemänsä tutkimusesineen ankaran luonnontieteellistä luonnetta, tutkimusesineen, jossa 'hengellä' ei ole sijaa muuten kuin tutkimusprosessin alkua välittävänä momenttina sekä maantieteen tutkimusobjektina olevan kompleksin fysiologisen 'sisällön' taustana. Granö (1930: 41) totesi

¹⁴ Uskantilaisella filosofialla on esitetty olleen vaikutusta erityisesti ranskalaisen koulukunnan (mm. Vidal de la Blache) jäsenten maantieteelliseen ajatteluun (ks. Berdoulay 1976; 1978). Erityisesti ranskalaisen maantieteen edustaman mahdollistisen ajattelun ihmisen-ympäristösuhteen tulkintojen on sanottu heijastavan uskantilaista filosofiaa, joka tarjosi apua sellaisen ajatusrakennelman luomisessa, jossa ihminen ja ympäristö eivät determinoisi toisiaan (ks. myös Gregory 1981).

¹⁵ Ekseptionalismilla viitataan näkemykseen, jonka mukaan maantiede ja historia ovat metodologisesti poikkeavia ns. systemaattisista tieteistä (ks. Schaefer 1953). Ekseptionalistisen vaiheen on sanottu alkaneen maantieteessä 1900-luvun vaihteen tienoilla varsin pian maantieteen institutionaalisoitumisen jälkeen, vaikka itse ilmiön juuret ovat jäljitettävissä Kantin tiedekonseptioon (ks. O. Granö 1977; 1981; Paasi 1981). Ekseptionalismi liittyy juuri maantieteen »identiteetin» etsintä vaiheeseen — identiteetin ytimeksi tähän muodostui jo Kantin korostama tila-ulottuvuus. Ekseptionalismi vallitsi maantieteessä aina 1950-luvulle saakka, jolloin spatiaalinen traditio alkoi vähitellen syrjäyttää sen.

¹⁶ Mayn (1970: 45—46) mukaan Rickert oli ainoa uskantilaisen filosofian edustaja, joka pohti myös maantieteen asemaa luokitellessaan luonnon- ja kulttuuritieteitä. Maantiede voi Rickertin mukaan kuulua kumpaan luokkaan tahansa riippuen siitä, millä tavalla tutkimuskohteita tutkimuksissa lähestytään. Jos maanpinnan luonnonilmiöt suhteutetaan kulttuurielämään tai niitä käsitellään kulttuurin evoluution »näyttämönä», tutkittavat ilmiöt ovat kiinnostuksen kohteena laajemmin kuin pelkinä luonnonobjekteina. Tällöin maantiede on luonteeltaan kulttuuritiedettä. Jos taas maanpinnan ilmiöitä pidetään pelkästään luonnontuotteina, maantiede on luonnontiedettä (ks. esim. Rickert 1915 s. 18—28, 144—150).

kuitenkin, että yleistämisen tieteellinen arvo on kaikkien myöntämä ja että maantieteen yleistämisen rinnalla tarvitsema individualisaatio vaatii erityisperusteluja. Tässä mielessä korostettakoon vielä sitä, miten Granö pyrki oppirakennelmassaan käyttämään kaikkea mahdollista materiaalia maantieteelle määrittelemänsä tutkimuseseineen haltuunottamiseksi. Granön ajattelun filosofisten perusteiden osalta mainittakoon tässä vielä yksi hänen oppirakennelmansa teoreettisen osan kannalta relevantti lähtökohta. Schultz (1980: 161) korostaa tutkimuksessaan sitä, miten Granö tukeutui *teleologiseen* »Ganzheit-filosofiaan» (lähteenä Neeff) pyrkiessään legitimoimaan oppirakennelmassaan maise-man fysiologian selvittämisessä relevantin analyysimenetelmän perusteet. Kuten edellä on tullut jo esille, Granö oli kiinnostunut juuri maantieteellisistä *kokonaisuuksista*. Teleologisen lähtökohdan mukaisesti maantieteilijän kiinnostuksen kohteena ovat tällöin »koneiston eri osien ja osasten tehtävät, s.o. vaikuttavien voimien paikallisista olosuhteista riippuvat ilmenemismuodot» (Granö 1930: 110). Neeffiä siteeraten Granö (1930: 36) toteaa edelleen »... kokonaisuuden idea johtaa meitä siirtymässä osasta toiseen ja koettaa yhdistää noita osia jäseniksi kokonaisuudessa. Niin pyrkii teleologinen menetelmä ymmärtämään, mikä merkitys jäsenillä on vaikuttajina kokonaisuuden tarkoituksessa, t.s. se etsii niiden välillä harmonista yhteyttä, koskapa ei ainoakaan niistä itsessään ole kokonaisuus...».

Kaiken kaikkiaan Granön maantieteellisen ajattelun päämääränä oli kehittää *systemaattinen* ja miltei *matemaattisen tarkka* skeema maantieteellisten alueiden määrittelemiselle, vaikka hän — van Cleefin skientististä ilmausta käyttäksämme (vrt. myös Schmitzhüsen 1976: 139—140; Jessen 1936, Ristkok 1977).

»... has not succeeded in attaining that mathematical precision so desirable for raising the science of geography to a level comparable with that of physics or chemistry» (van Cleef 1932: 498).

Granön ankarassa objektiivisuuden vaatimuksessa ja hänen metodissaan korostuvassa formalismissa (kartografinen metodi) on liittymäkohtia kvantitatiiviseen ja teoreettiseen maantieteeseen, vaikkakaan ei niin eksplisiitisti kuin van Cleef edellisessä sitaatissa toivoo. Granön oma panos kvantitatiivisen ja teoreettisen maantieteen edeltäjänä on ilmeisesti juuri hänen ajattelunsa *formalismissa*, ei

niinkään hänen suoranaudessa »matematisoimisessaan», kuten esimerkiksi merkittävällä suomalaisella kvantitatiivistilla, *Reino Ajolla*. Esimerkiksi Bennett (1981: 9) on virheellisesti Meadiin (1977) nojautuen juuri tässä suhteessa hieman liioitellen korostanut Granön ja Ajon merkitystä kvantitatiivisen maantieteen pioneereinä spesifioimatta riittävästi Granön ja Ajon välistä eroa.

Vaikka J. G. Granötä ei voidakaan suoraan liittää behavioraalisen maantieteen traditioon sen pioneerinä, tämä ei vähennä hänen merkitystään eräiden behavioraalisen maantieteen kannalta relevanttien näkökohden korostajana. Mainittakoon esimerkiksi Granön huomio kaikkien aistiemme merkityksestä perseptiossa (vrt. Buttner 1976). Toisaalta on myös mainittava Granön tukeutuminen psykologian tuloksiin, mikä tavaltaan oli suuntaamassa »Puhdasta maantiedettä» kohti behavioraalisen maantieteen poikkitieteellistä ongelmakenttää. Erittäin merkittävänä on pidettävä myös Granön korostamaa ihmisen ja ympäristön välistä *tiedollista yhteyttä*, ts. ympäristöjen tietynlaista riippuvuutta ihmisestä. Granö erotti itse asiassa kognitiivisen behaviorismin tapaan maantieteellisestä ympäristöstä koetun ja mitattavan, todellisen maailman. Kuitenkin siinä, missä behavioraalisen maantieteen tutkimusasetelmat asettuvat yleensä subjektiivisesta elementistä käsin, Granölle maantieteellisen tutkimuksen ja kuvauksen todellisen perustana oli mitattava, »todellinen», maailma. Koettu maailmakin redusoituu kaikille samalla tavalla esittäytyvään havaintomaailmaan. Itse Granön metodissa ympäristöjen antroposentrisuus-idea realisoitui tutkijakeskeisyytenä. Maiseman antroposentrisuusajatuksen jatkokehittelmänä mainittakoon Ohlsonin (1976) tutkimuksen antroposentrisiä äänympäristöjä koskeva osa. Mainittakoon myös, että »Puhtaan maantieteen» ajatuksille on viime aikoina ryhdytty etsimään uusia sovellutusmahdollisuuksia mm. maisema-arkkitehtuurin, taidehistoriallisen maisematutkimuksen ja ympäristösuunnittelun piirissä (ks. esim. Linnilä 1968; Iisakkila 1978; Ristkok 1977). Suomalaisen maantieteen historiaan J. G. Granö jää epäilemättä yhtenä sen omaleimaisimmista ja syvällisimmistä metodologeista sekä voimakkaana *maantieteen* asian, sen itsenäisen aseman korostajana.

*

Professori Leo Aario, akateemikko Olavi Granö, akateemikko Ilmari Hustich, professori Reino Kal-

liola, professori William Kirk (The Queen's University of Belfast), professori Oiva Tuominen ja akateemikko Georg Henrik von Wright ovat ystävällisesti antaneet käyttööni tämän työn toteuttamisen kannalta korvaamattomia tietoja ja/tai muistiinpanoja. Kiitän heitä sekä työtovereitani Joensuussa arvokkaasta avusta.

SUMMARY

The role of the subjective element in J. G. Granö's geographical thought

Professor J. G. Granö (1882—1956) is without doubt the most famous methodologist in Finnish geography. His most important work »Pure geography» (Reine Geographie) was published first in German in 1929 and one year later in Finnish. In this work Granö crystallises the central ideas of his methodological thinking and tries to give them also practical solutions. Recently Granö's ideas have again become central in methodological discussion. He has been regarded as an exponent of behavioural geography and a pioneer of perceptual geography. Usually no justification has been given for this; the aim of present study is to analyse the general foundation of behavioural geography and Granö's thinking and finally the relationship between them.

Behavioural geography belongs to the human sciences and makes use of data both from the social sciences and the humanities. In the behavioural approach to geography we can distinguish between approaches differing methodologically from each other. Without going too deeply into the epistemological differences between these approaches, we can roughly categorise them as either empiricist or humanistic. The general aim of behavioural geography is to concentrate on man, the *subject*. This can be said, I think, despite the methods that behavioural geographers use in their research practise. During the development of behavioural geography the *subjective element* has become explicit: geographers have become interested in interpretations of spatial reality that depend on the nature and opinions of the conscious subject. In the present study I have analysed the role of the subjective element in Granö's thinking. I have also examined the references he has used in his works and tried to find the interdisciplinary, external, links in his thinking. And I have examined Granö's attitudes to the relationship between art and science, which is a central question in humanistic geography, which is a special branch of behavioural geography.

Granö's geography starts from man's perceptual environment, which can be divided into two parts. In the *immediate environment* man can observe through all his senses, in the *distant environment* only by seeing with his eyes. The latter is what Granö calls the *landscape*. In spite of the anthropocentric basis of his theoretical structure Granö emphasizes his aim to maintain objectivity in classifying different environments: his geography is not concerned with man's subjective feelings about landscapes. It is concerned with man only when he is an element in the landscape or when the landscape reflects the influence of

man. So man is not a subject but an *object* for Granö.

For Granö geography is a *natural science*, but he also discusses the relationship and the possible division of labour between sociology and geography. In defining the different environments that geography studies, Granö also distinguishes a *mental* or *social environment*, which is *not* a research object for a natural science such as geography. However, the effects of social environment can become research objects when they are part of geography's actual research object, perceptual environment. According to Granö, sociology is a special science whose role is to study the social environment.

Granö bases his distinction between immediate and distant environments on the findings of the psychology of perception and sense physiology, and the influences of psychology appear clearly in his theoretical structure. This has later been a source of criticism of his ideas.

The humanistic approach to geography emphasizes the importance of art in the interpretation of reality and this has also been an important starting point for the geographical thinking of some of Granö's contemporaries (e.g. Banse, Younghusband). Granö, however, is quite critical of this and maintains that scientific geography does not need artistic elements and the subjectivity that art can bring to geography.

In spite of the fact that Granö extends the scope of geography to include the data of the behavioural sciences, he cannot exactly be regarded as a pioneer of behavioural or perceptual geography, because he does not include the subjective element, which is one of the most important and distinguishing features of behavioural geography, in his methodology. This does not detract from the significance of his ideas: some of them are still important from viewpoint of behavioural geography. One can mention for example Granö's note concerning the meaning of all our senses in perception. Granö's view of environments and in particular their dependence on man, is also important. This note is important although Granö himself thought that geographers should get away from this anthropocentric approach to the objective geographical complexes. It is also interesting that Granö used the results of psychology and thus in a way anticipated the interdisciplinary nature of behavioural geography.

Granö used a multiplicity of data in developing his theoretical structure and that's why it is rather difficult to discover the philosophical basis of his ideas. Also he does not explicate any philosophical bases of his ideas. In »Pure geography» he refers to several works of philosophy. In the bibliography he mentions some works of the Neo-Kantians, Windelband and Rickert, but in text refers only to one work by Rickert. It seems however, that he was familiar with the philosophical literature of his time although he took no particular philosophical line in his own work.

Kirjallisuus

Banse, E. (1928). *Landschaft und Seele*. Neue Wege der Untersuchung und Gestaltung. Druck und Verlag von R. Oldenbourg. München und Berlin.

- Bennett, R. J. (1981). Quantitative and theoretical geography in Western Europe. Teoksessa Bennett, R. J. (1981) (toim.). *European progress in spatial analysis*. Pion Ltd. London.
- Berdoulay, V. (1976). French possibilism as a form of Neo-Kantian philosophy. *Proceedings of the Association of American Geographers* 8, 176—179.
- Berdoulay, V. (1978). The Vidal-Durkheim debate. Teoksessa Ley, D. & M. Samuels (1978 toim.). *Humanistic Geography, prospects and problems*. Maaroufa Press, inc. Chicago.
- Bertacchi, C. (1930). Reine Geographie. *Rivista Geografica Italiana* 37, 66—67.
- Bourne, L. S. (1973). Through the looking glass: comments on behavioural approaches in geography. Teoksessa Rees, J. & P. Newby (1973) (toim.). *Behavioural perspectives in geography*. Middlesex Polytechnic, *Monographs in Geography* 1.
- Buttimer, A. (1971). *Society and milieu in the French geographic tradition*. Rand McNally & Co. Chicago.
- Buttimer, A. (1976). Grasping the dynamism of lifeworld. *Annals of the Association of American Geographers* 66: 2.
- van Cleef, E. (1932). A philosophy of geography and geographical regions. *Geographical Review* 22: 3.
- Downs, R. M. & J. T. Meyer (1978). Geography and the mind. An exploration of perceptual geography. *American Behavioral Scientist* 22: 1.
- von Fieandt, K. (1972). *Havaitsemisen maailma*. WSOY. Porvoo.
- Fisher, E., Cambell, R. D. & E. S. Miller (1969). *A question of place. The development of geographical thought*. Beatty. Arlington, Virginia.
- Gold, J. R. (1980). *An introduction to behavioural geography*. Oxford University Press. London.
- Golledge, R. (1981). Misconceptions, misinterpretations, and misrepresentations of behavioural approaches in human geography. *Environment and Planning A* 13: 11.
- Goodey, B. (1974). Images of places: essays on environmental perception, communications and education. *University of Birmingham, Centre for Urban and Regional Studies, Occasional Paper* 30.
- Granö, J. G. (1920). Maantieteestä, sen asemasta yliopistoissamme ja sitä meillä edustavista seuroista. *Terra* 32, 13—50.
- Granö, J. G. (1924 b). Maisematieteen tehtävät ja maiseman muotojen järjestelmä. *Terra* 36: 1.
- Granö, J. G. (1924). Ympäristö maantieteen tutkimusineenä. *Terra* 36: 2—3.
- Granö, J. G. (1925). Maantieteen rajat. *Terra* 37: 4.
- Granö, J. G. (1926). Morfografia ja ympäristötiede. *Terra* 38: 2—3.
- Granö, J. G. (1927). Suomalainen maisema. *Terra* 39: 2—3.
- Granö, J. G. (1927b). Geografiens forskningsobjekt. *Svensk Geografisk Årsbok* 1927: 34—46.
- Granö, J. G. (1929). Reine Geographie. Eine methodologische Studie, beleuchtet mit Beispielen aus Finland und Estland. *Acta Geographica* 2: 2.
- Granö, J. G. (1930). *Puhdas maantiede*. WSOY. Porvoo.
- Granö, J. G. (1930b). *Maisematieteellinen aluejako*. *Terra* 42: 1.
- Granö, J. G. (1935). Geographische Ganzheiten. Teoksessa Paffen, K. (1973) (toim.). *Das Wesen der Landschaft*. Darmstadt.
- Granö, J. G. (1935b). Maantieteellinen aluejako vielä kerran. *Terra* 47: 1.
- Granö, J. G. (1943). Maantiede ja sen aputieteet filosofian kandidaatin tutkinnoissa. *Terra* 55: 1.
- Granö, J. G. (1947). Aluemaantieteellisestä tutkimuksesta ja sen tehtävistä maassamme. *Terra* 59: 2.
- Granö, J. G. (1952). Régions géographiques et une méthode pour les délimiter. C. R. XVI *Congres International de Géographie*. Lisbonne 1949.
- Granö, O. (1963). Piirteitä J. G. Granöstä tutkimusmatkailijana ja maantieteilijänä. Kaistale maantieteellisen tutkimuksen historiaa. *Terra* 75: 1.
- Granö, O. (1977). Maantiede ja tieteen kehityksen ongelma. *Terra* 89: 1.
- Granö, O. (1979). Johannes Gabriel Granö 1882—1956. Teoksessa Freeman, T. W., Oughton, M. & P. Pinchemel (1979) (toim.). *Geographers, bibliographical studies* 3, 73—84.
- Granö, O. (1981). External influence and internal change in the development of geography. Teoksessa Stoddard, D. R. (1981) (toim.). *Geography, ideology and social concern*. Basil Blackwell. Oxford.
- Granö, O. (1982). Maisematutkimus maantieteen traditona. *Terra* 94: 1.
- Granö, O. (1982b). J. G. Granön tutkijapersoonallisuuden muotoutuminen. *Eesti Loodus* 1982.
- Gregory, D. (1981). Human agency and human geography. *Institute of British Geographers, Transactions* 6: 1.
- Gulliver, F. P. (1908). Orientation of maps. *Journal of Geography* 7: 3.
- Hartshorne, R. (1939). The nature of geography: a critical survey of current thought in the light of the past. *Annals of the Association of American Geographers* 29: 3—4.
- Hartshorne, R. (1959). *Perspective on the nature of geography*. Rand McNally. Chicago.
- Hebb, D. O. (1975). *Psykologia*. Tammi. Helsinki.
- Hettner, A. (1927). *Die Geographie, ihre Geschichte, ihr Wesen und ihre Methoden*. Breslau.
- Hilden, K. (1956). J. G. Granö in memoriam. *Terra* 68: 1.
- Hilden, K. (1956b). Johannes Gabriel Granö, muistopuhe 12. X. 1956. *Suomalainen Tiedekatemia. Esitelmät ja Pöytäkirjat*.
- Holt-Jensen, A. (1980). *Geography, its history and concepts*. Harper Row. London.
- Iisakkila, L. (1978). *Perustietoa maisemaan vaikuttavista luonnontekijöistä*. Ota-kustantamo. Espoo.
- Jessen, J. (1936). A Finnish Geographer. *Baltic Countries* 11: 2.
- Juntunen, M. & L. Mehtonen (1977). *Ihmistieteiden filosofiset perusteet*. Gummerus. Jyväskylä.
- Kaila, E. (1923). *Sielunelämän rakenne*. WSOY. Porvoo.
- Kaila, E. (1936). On the system of the concepts of reality. A contribution to logical empiricism. Teoksessa Cohen, R. S. (1979) (toim.). *Eino Kaila. Reality and experience, four philosophical essays*. D. Reidel Publishing company. Dordrecht.
- Kaila, E. (1939). *Inhimillinen tieto, mitä se on ja mitä se ei ole*. Otava. Helsinki.

- Kaila, E. (1944). Hahmoprobleemasta ynnä muutamista muista teoreettisen psykologian ongelmista. *Ajatus* 13.
- Kaila, E. (1960). Arkikokemuksen perseptuaalinen ja konseptuaalinen aines. *Ajatus* 23.
- Kalliola, R. (1956). Eräitä maantieteen metodologisia peruskysymyksiä. Ensisijassa Hettnerin ja Hartshornen käsityksiin nojautuva katsaus. *Terra* 68: 2.
- Kalliola, R. (1981). Unohdettu vuori. Samoilua tieteellisen ja taiteellisen luonnonkuvauksen väli- maastossa. Teoksessa Kinnunen, A. & Y. Sepänmaa (1981) (toim.). Ympäristöestetiikka. *Suomen Estetiikan Seuran vuosikirja* 4. Gaudeamus. Mänttä.
- Kant, E. (1956). Johannes Gabriel Granö 14. 3. 1882—23. 2. 1956. Några minnesord. *Svensk Geografisk Årsbok* 1956: 163—172.
- Kildema, K. (1972). J. G. Granö maastikuteaduslikust pärandist. *Eesti Loodus* 1972: 295—298.
- Kirk, W. (1951). Historical geography and the concept of the behavioural environment. *Indian Geographical Journal, Silver Jubilee Souvenir Volume & N. Subrahmanyam Memorial Volume*.
- Lautensach, H. (1938). Über die Erfassung und Abgrenzung von Landschaftsräumen. Teoksessa Paffen, K. (1973) (toim.). *Das Wesen der Landschaft*. Darmstadt.
- Lehmann, H. (1950). Die Physiognomie der Landschaft. Teoksessa Paffen, K. (1973) (toim.). *Das Wesen der Landschaft*. Darmstadt.
- Leiviskä, I. (1926). Geomorfologia ja ns. maisematiede. *Terra* 38: 2—3.
- Leiviskä, I. (1949). *Maantiede, sen historia, olemus ja tehtävät*. WSOY. Helsinki.
- Ley, D. & M. Samuels (1978). Introduction: context of modern humanism in geography. Teoksessa Ley, D. & M. S. Samuels (1978) (toim.). *Humanistic geography, problems and prospects*. Maaroufa Press. Chicago.
- Linnilä, K. (1968). J. G. Granön maisematieteen soveltaminen taidehistorialliseen maisematutkimukseen. *Arkkitehti* 4/1968.
- Livingstone, D. N. & R. T. Harrison (1981). Immanuel Kant, subjectivism and human geography: a preliminary investigation. *Institute of British Geographers, Transactions* 6: 3.
- May, J. A. (1970). Kant's concept of geography and its relation to recent geographical thought. *University of Toronto, Department of Geography, Research Publications* 4. University of Toronto Press.
- Mead, W. R. (1977). Recent developments in human geography in Finland. *Progress in Human Geography* 1, 361—375.
- Niiniluoto, I. (1980). *Johdatus tieteenfilosofiaan. Käsitteen- ja teorianmuodostus*. Otava. Helsinki.
- Ohlson, B. (1976). Sound fields and sonic landscapes in rural environments. *Fennia* 148, 34—44.
- Paasi, A. (1980). Tilapreferenssitutkimukset perseptiomaantieteessä. *Terra* 91: 1.
- Paasi, A. (1981). Tilakäsitteen problematisoituminen ns. uuden maantieteen metodologiassa. Teoksessa Karjalainen, P., Paasi, A. & P. Vartiainen (1981): Kolme metodologista tutkielmaa maantieteen alalta. *Joensuun korkeakoulu, historian, maantieteen ja muiden aluetieteiden osaston julkaisuja* 25. Joensuu.
- Paasi, A. (1982). Subjekttiivisen elementin tematisoituminen ihmistieteellisesti orientoituneessa maantieteessä. Eräs maantieteen behavioraalisen lähestymistavan kehityksen ja sisällön tulkinta. Käsikirjoitus.
- Paffen, K. (1953). Das Landschaftsbegriff als Problemstellung. Teoksessa Paffen, K. (1973) (toim.). *Das Wesen der Landschaft*. Darmstadt.
- Paffen, K. (1973 toim.). *Das Wesen der Landschaft*. Wissenschaftliche Buchgesellschaft. Darmstadt.
- Pocock, D. C. D. (1981). *Humanistic geography and literature. Essays on the experience of place*. Croom Helm. London.
- Rees, R. (1976). John Constable and the art of geography. *Geographical Review* 66: 1.
- Rees, R. (1978). Landscape in art. Teoksessa Butzer, K. W. (1978) (toim.). *Dimensions of Human Geography*. University of Chicago, department of geography, research papers 186.
- Relph, E. (1970). An inquiry into relations between phenomenology and geography. *Canadian Geographer* 14: 3.
- Richards, P. (1974). Kant's geography and mental maps. *Institute of the British Geographers, Transactions* 61, 1—13.
- Rickert, H. (1915). *Kulturwissenschaft und Naturwissenschaft*. 3. Aufl. Verlag von J. C. B. Mohr (Paul Siebeck). Tübingen.
- Ristkok, A. (1977). Maastike puhkeomaduste hindamise teoreetilistest alustest J. G. Granö maastikuteadusliku pärandi valgusel. *Eesti Geograafia Seltsi Aastraamat* 1975/1976.
- Rose, C. (1981). Wilhelm Dilthey's philosophy of historical understanding, a neglected heritage of contemporary humanistic geography. Teoksessa Stoddard, D. R. (1981) (toim.). *Geography, ideology and social concern*. Basil Blackwell. Oxford.
- Salter, C. L. & W. J. Lloyd (1977). Landscape in literature. *Association of American Geographers, resource papers for college geography* 76-3.
- Sauer, C. O. (1925). The morphology of landscape. Teoksessa Leighly, J. (toim.). *Land and life, a selection from the writings of Carl Ortwin Sauer*. University of California Press. Berkeley and LA.
- Schramke, W. (1975). Zur Paradigmengeschichte der Geographie und ihrer Didaktik. Eine Untersuchung über Geltungsanspruch und Identitätskrise eines Faches. *Geographische Hochschulmanuskripte* 2. Göttingen.
- Schaefer, F. (1953). Exceptionalism in geography: a methodological examination. *Annals of the Association of American Geographers* 43: 2.
- Seamon, D. (1979). *A geography of lifeworld*. Croom Helm Ltd. London.
- Schmithüsen, J. (1976). *Allgemeine Geosynergetic. Grundlagen der Landschaftskunde*. Walter de Gruyter. Berlin.
- Schultz, H-D. (1980). Die deutschsprachige Geographie von 1800 bis 1970. Ein Beitrag zur Geschichte ihrer Methodologie. *Abhandlungen des geographischen Instituts Anthropogeographie* 29. Berlin.
- Tiitta, A. (1982). Suomalaisen maiseman hahmotuminen kirjallisuudessa ja maalaustaiteessa. *Terra* 94: 1.
- Tuomi, O. (1977). Suomalaisen aluetutkimuksen keskeiset teoriakokonaisuudet. *Terra* 89: 4.
- Tuomi, O. (1978). Aluetiede sosiologian ja maantieteen väli- maastossa. Teoksessa Littunen, Y., Rau-

- tio, P. & A. Saarinen (1978) (toim.). Tieto, tiede, yhteiskunta: keskustelua yhteiskuntatieteistä. *Tampereen yliopisto, yhteiskuntatieteiden tutkimuslaitos, sarja E*: 6.
- Tuominen, O. (1978). Turun yliopiston maantieteen laitos 1924—1974. *Turun yliopiston maantieteen laitoksen julkaisuja* 83. Turku.
- van der Vaart, J. H. P. (1975). Granö's pure geography. *Monadnock*, June 1975: 91—95.
- Vartiainen, P. (1978). Viitalan nelikenttä — kommentti. *Terra* 90: 3.
- Wright, J. K. (1947). Terrae incognitae: the place of the imagination in geography. *Annals of the Association of American Geographers* 37, 1—15.
- von Wright, G. H. (1945). *Looginen empirismi, eräs nykyisen filosofian pääsuunta*. Otava. Helsinki.
- von Wright, G. H. (1979). Introduction. Teoksessa Cohen, R. S. (1979) (toim.). *Eino Kaila. Reality and experience, Four philosophical essays*. D. Reidel Publishing Company. Dordrecht.
- von Wright, G. H. (1982). Kirje A. Paasille 6. 2. 1982.
- Wörner, R. (1938). Das geographische Ganzheits Problem vom Standpunkt der Psychologie aus. *Geographische Zeitschrift* 44, 340—344.
- Younghusband, F. (1920). Natural beauty and geographical science. *The Geographical Journal* 56: 1.